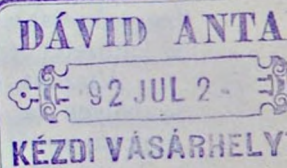

Örményországi képek

I.

Az Ararát. *)

Az Ararát, Elisée Reclus szavaiként központi csúcsa a fensikoknak, melyek végig nyúlnak az ó-világon, a Jöreménység fokától a Bering-szorosig, az Araxes és Eufrat közti vulcanicus hegy-lánczolatnak keleti nyúlványán emeli a magasba fejét.

Neve valamint a Mászisz elnevezés is, melylyel az örmények felruházták, a nagyságnak

*) A travers l' Armenie Russe, par Madame B. Chantre, officier d' Academie, Le Tour de Mondé, 1892, márcz. 19, 26 és ápr. 2-i füzetek.

és fenségnek gondolatát kelti fel lelkünkben. A síknak és völgyeknek lakossága, a melyek fölött uralkodik, háborította, sokáig hozzáférhetlennek tartott ormát tartják annak a pontnak, melyen Noé bárkája a vizözön után megállapodott.

Az örményországi síkon huszonöt-harmincz kilométernyi távolságból tekintve, csaknem folytonos lejtőzetet mutat csúcsától az aljáig s a néző tekintete egyszerre átölelheti ennek az óriási lejtőnek az egyetemét. Csak a hegytömb lábaihoz érve alkothatunk hű képet valódi formájáról.

2700 méternyi magasságban az Ararát tömbje két csúcsra oszlik. A kevésbé magas, a Kis-Ararát, dél-keleten fekszik s csak 3396 méternyi magasságot ér el. Csaknem szabályos kúpalakja van, tetőzetén némi kikerekítéssel. Mintegy 45 foknyi szögöt képez a szétválási ponttal, egy nemével a nyeregnek a két bércztető között. A Nagy-Ararát, melynek magasságát a legújabb felvételek 5156 méterben állapították meg, a hegytömb észak-nyugatán szintén nagy kúp alakját tárja elénk, de temérdek szabálytalansággal megszakítva. A talajnak ezen egyenletlenségei leggyakoribbak különösen a nyugati és déli oldalon, a hol a lejtőzetet egész sorozata a terrasseoknak szakítja félbe.

Viszont északon és keleten csaknem összefüggő és szabályos a lejtőzet, mindössze is némi szakadékokkal, melyek annál jelentékenyebbek, minél inkább közeledünk a hegytetőhöz. Legfontosabb az a szakadék, mely körülbelül kétezer méternyi magasságban veszi kezdetét s mintegy ezer méterrel alább meredek hegyfalban végződik, melynek teteje a szakadék mélyeig behatoló örök hóval van elborítva. Ezen a ponton van az Ararát hegytömbjének legnagyobb jégmezője; e szakadék tövénél volt még néhány évvel ezelőtt látható Ágori örmény község.

Daczára az Ararát-tető hozzáférhetlenségéről az örmények közt uralkodó hitnek, az utóbbi évek során több tudósnak sikerült megmászni a bérczóriást.

Tournefort és Morier sikertelen kísérletei egy ideig megerősíteni látszottak a nép között elterjedt nézetet. Parrot elbeszélését, a ki 1829-ben mászta meg a hegyet

északnyugatról vagyis Bájázid felől, a leghatározottabban kétségbe vonták és valótlanságnak bélyegezték az eriváni örmények s az ecsmiádzini szerzetesek.

1845-ben Abich, a Kaukaznak hírneves geologusára került a sor. Délkelet felől, Sardar-Bulakon át hajtotta végre expeditioját, azon oldalról, a melyen eddig leginkább hozzáférhetőnek tartották az Ararát-ot. Ezen oldalról kelt útnak Chodzko is, a tudós tábornok, a kinek emlékezetes vállalata közben sikerült öt napot a hegytetőn töltenie. Körülbelől ugyanazon irányt követte Baker és Freshfield 1868-ban, és Bryce 1876-ban.

Szintén Sardar-Bulakból indult el 1888 áug. 13-án tudományos expeditiojára egy ifjú és merész orosz természetbuvár, Markoff, a ki nemrég tanulságos leírást tett közzé útjáról. Utána egy fiatal leány, Mosokevich s 1890-ben Leclerg is csaknem elérték az Ararát bérczetetőzetét.

Markoff után több orosz tiszt, köztük Rafalovich kapitány, megmászta az Ararátot s megtalálta tetején a Markoff által oda helyezett hőmérőt. 1889 júl. 29-én tették meg az orosz tisztek ezen utat s konstatálták, hogy a hőmérő 0 alatt ötven foknyi hideget mutatott, a mi fogalmat nyujthat az örök hónak e tájain uralkodó hőmérsékéről, ámbár Markoff szerint ez még nem is a legalacsonyabb hőfoka a hegytetőnek. Ugyanezen tudós észleletei szerint a legmagasabb hőmérséke az Ararát tetőzetének nem haladja felül árnyékban a 0 fölötti négy fokot.

Sardar-Bulak 2425 méternyi magasságban fekszik, közel a hegynyereghez, mely a Nagy- és Kis-Ararát egymástól elválasztja. Neve »Sardar forrá-á«-t jelenti, mert az eriváni sardar-ok, vagyis alkirályok egykor az innen fakadó forrás közelében ütötték föl nyaranta a sátoraikat. Napjainkban az eriváni és aralych-i kozák csapatok váltották őket fel, a melyek szintén üde és egészséges levegőt találnak itt s bő táplálékot a lovaik számára.

A forrás tiszta vize kellemes csobogással körüljárja az egész táborhelyet. Felsőleges látvány nyílik e pontról az Araxes rónájára, melyet a távolban a zanguezuri és karabághi hegyeknek hóborította oldalai szegélyeznek. Lassanként alá-

száll a látképre a derült éj, melynek nyugodt csendje leirhatlan érzéssel tölti el a lelket ebben a fenséges környezetben. Myriadja a fénylő csillagoknak ragyog föl a Mázsizs hófehér orma fölött, míg némi távolságban élesen kiválnak a levegőből kisebb testvérének körvonalai. S az utazó tele tüdővel szívja be a tiszta és enyhe levegőt, mely feléje száll a magas jégmezőkről. Tompa mormogással ezüst kigyóként szalad tova a forrásnak vize s a távolból egyszerre felhangzik méla hangja az est-imájukat éneklő kozákoknak. . . .

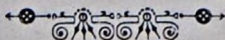
Az Ararát tetője oly közel fekvőnek látszik a felhőtlen levegőben, hogy az utas néhány óra alatt elérhetőnek véli. Pedig két nap szükséges a megmászására, ha egyáltalán feljuthatni a tetőre, különösen az évnek azon szakai-ban, a midőn magas hóréteg borítja még a hegy lejtőit. Legalkalmasabb erre a vállalkozásra áugusztus vége és szeptember, a midőn vastagságának legalacsonyabb fokára száll le az Ararát hótakarója. A Kis-Ararát megmászása erről a pontról nem vesz öt óránál többet igénybe.

Búja legelők között keskeny ösvény vezet az Ararát oldalán Ágori felé. Majd vulcanicus törmelékekből álló talaj váltja fel e legelőket. Az ösvény mind járhatlanabbá válik s olykor csaknem teljesen elenyészik. Roppant nagyságú sasok hagyják el fészkeiket s röpkednek nyugtalan kerengéssel a magasban. Egyszerre kitör a vihar, szakadó zápor a hegy-lejtő alsóbb rétegein, rendkívüli hóförgeteg fenn az Ararát tetején. Leirhatlanul nagyserű látványt nyujtanak a villámoknak fülsiketítő égdörgés által kísért cikázásai, a mint a környező hollófekete felhőknek közepette vakító fehérre tárják fel a bérczóriásnak ormait.

Aztán elül a vihar s a távolban, az Araxes völgyének véghatárán megjelenik az Alagöz. Mintegy ezer méternivel kisebb az Ararátnál, de kiterjedésben felülmulja az utóbbit. Vulcanicus e hegytömbnek is az eredete; egy tóból a déli lejtőjének tövénél, az Aiger-göl-ből indítja út-nak vizeit a Karasu, az Araxesnek mellékfolyója.

— A második közlemény jövő fizetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Virágok és tövisek.

— Spanyolból. —

I.

Nyár volt és Róza falura rándult, hogy tanulmányai befejezése után kipihenje fáradalmait.

— Tanulmányaim igen nehezek voltak és gyöngye fejem enyhülést talált a vidéki életben; a természet disze és az évszak gyönyörűséget okozott nekem. Boldog, igen boldog valék. Visszavonultan, egyedül, elrejtőzve szerény, lombdús fák környezte hajlékomba, csak a vidáman éneklő madárcák, melyek ágról ágra szálltak, látogatását fogadtam. A legboldogabb embernek tartottam magamat. De jaj! a boldogság: gyöngye alapra épített kastély, mely épen akkor dől romba, mikor legtartósabbnak képzeljük. Emlékszem és soha sem fogom elfeledni azt az estét, mely egész életemben legszebbnek látszott szememnek és mely előfutója lón szerencsétlenségemnek! A fénytelen nap szép jövő reggelt ígérve égő felhőcskék közé bujt el, midőn szívem fekete felhőktől körözve, érzé, hogy a vihar közeledik. . .

Róza testvérétől nemcsak nevet tulajdonított el, hanem illatot, színt és szépséget is. De mit mondok? Hiszen a rózsza kölcsönzött Rózától kellemet. Róza: Oh beh édes név! A virágok féltékenységgel néztek rá; a vig madarak abbanhagyták gyöngéd szerelmi éneköket, midőn Róza ajkai dalszóra nyiltak; az arany elveszté fényét, midőn Róza aranysárga haja szeszélyes fürtökben hullott alá alabástrom vállaira; a hold ezüstös fénye szegyenülve vonult vissza kék szemeinek ragyogása előtt!

— Édes jó barátom! — monda.

— Csak barátja?

— Mit kíván többet?

— Szerelmet, tűz-szívet!

Hej! minő szomorúságot lehetett e szavaimra kiolvasni arcvonásaiból.

— Hagyd el barátom, hagyd el — ne gondoldj efféle dolgokra.

— Mindig csak »barátom;« soha se szólítasz nevemre. . . .

Sokat szenvedtem — mondja a látogató. — A hegyek levegője, mely ezelőtt életet adott, most méreggé vált, hogy engem meggyilkoljon; kénytelen voltam elhagyni a falut minél hamarább és visszatérni a városba. Gondoltam hátha a tanulmány enyhíteni fogja nyomoruságomat. Elhatároztam magamat, hogy reggel indulok. De elmehetek-e a nélkül, hogy ne lássam Rózát? Elérkezett az indulás órája, boldog óra, mert el fog távolítani gyötrelmeim színhelyéről. Egy barátom várt reám a kocsiban; minden el volt intézve. . . . Bár egy perczig se lássam? Úgy teszek mint a gyermek, ki nem mer kérni annyit, megnyit kíván. Úgy sem fogom többé láthatni; megérdemli, hogy búcsút vegyek tőle.

A kocsis parancsomra Róza házához hajtattott, ki virágtartójában éppen gondosan öntöze szép rózsabokrát.

— Kisasszony elúztatásom előtt kötelességemnek tartottam önt tisztelni.

-- Hogyan már távozik Ön?

— Igen; mert tanulmányaim visszahívnak a városba. Sokért nem adtam volna, ha azt mondja: maradjon!

— Szerencsés útat tehát kedves barátom.

— Ön háládatlan! Isten Önnel Róza!

A kocsi gyorsan haladt és én eltávoztam. . . . vesztett öröm-álmaim színhelyéről.

II.

Körülbelül két hónapja, hogy a városban vagyok és Róza emléke még ébren van szívemben. Sokszor gondolkoztam magamviselőtől és nem ismertem énmagamat. Elővettem könyvtáramból egy könyvet; átfutottam egy-egy lapját és újból visszatettem kijelölt helyére.

Kimentem sétálni és néhány percz mulva ismét visszatértem szobámba szomorúan és gondokba merülve. — Barátaim megértették betegségemet és vigasztalni kezdetek, de — siker nélkül. . . . Egyedül Róza könnyithetne szomorúságomon.

Egy téli reggel, — midőn örömmel közeledünk a kályhához kávé szűrcsölvé, vagy ajkaink közül füstöl eregetve, mely tekerőzve égfelé emelkedik — épen új, orvosi könyvet olvasgattam, mit barátaim egyike irt. Mire az inas felnyitja irodám ajtaját.

— Uram levelet hoztam.

— Tedd az asztalra.

A levél nem vonta magára figyelmemet és én folytattam barátom munkájának olvasását. Végre bezártam a könyvet és gondokba, merengésbe estem. Így telt el néhány szomorú nap; közbe-közbe sok könnyet hullattam; és a fájdalom — mint a hogy az árnyék kíséri a testet — mindig körülöttem bolyongott. Azonban valamint a vigságnak, úgy a szenvedésnek is van határa. Újra elővettem könyvemet, melybe a levelet jelül tettem.

Felébredt kíváncsiságom. Felbontottam. Róza irta. A felhős sötétség, mely fejemet környezte, szép színű éggé változott.

»Szeretett Barátom! Beteg vagyok. Érzem, hogy életem végéhez közeledik. Jöjjön hozzám e magányos tájra. Ugyis tudja Ön, hogy árva vagyok és távol tartom magamat a társaságtól. Gondját viseltem rózsafámnak, mely még most is, midőn a fagyos szellő kimélet nélkül rázza ágait, elegendő virágokat hordoz. . . . Jöjjön késedelem nélkül, mert várja barátnője — Róza.«

Róza? És valóban hív engemet? Ő, ki gyöngéd érzelmimet mindig visszautasítá? . . . Talán halúoklik? Oh nem, nem! Ő angyal és az angyalok nem hálnak meg. Látnom kell őt. Elhagytam rögtön * * * falut.

III.

Mily szomorú a falu. Nincsen már virág, nincsenek éneklő madárkák, a patak tükrét jégkéreg borítja, nincs élet, kihalt a természet. Vajjon Róza is ilyen szomorú? Vágyam nőttön nő, hogy őt lássam; úgy tetszik nekem, mintha a perczek századok, a másodperczek évek volnának. Ime! amott házikója. Mily erősen ver szivem! Talán meghalt? Végre a kapú kilincsére teszem kezemet; Róza nyitja fel nekem azt.

— Róza!

— Hálátlan, mióta várlak.

— Én vagyok hálátlan? Hát nem tudod, hogy mennyire szeretlek? Nem tudod, hogy életem tőled van függővé téve?

— Ismét kezded? Így nem fogadhatlak házamba. Én barátomat és nem az udvarlót hívtam.

És egy kis mosoly lebegett ajkai körül.

— Vajjon szeret ez a nő engemet vagy nem? Ha kebelében csak egy kis hajlam lakozna irántam, akkor nem kinozna annyira. És ha nem szeret, akkor miért hívott, midőn tudja, hogy én őt bálványozom? De távozzatok tőlem hiú feltételek; ne keverjétek mérget boldogságom poharába, midőn közelében lehetek.

— Ne haragudjon rám édes barátom azért, hogy ide fásasztottam. Nemde miattam félbeszakította tanulmányait a városban és talán más kedves éldelettől is elvontam?..

— Igen kegyetlen Ön, kedves barátnőm! Tudja meg tehát, hogy szívem csak Önnek jelenlétében érzi azt a kimondhatatlan boldog érzést, mit a szerelem idéz elő és hogy Önnek gyöngéd érzelme irántam fölérne a világ minden kincsével. Tudja meg, hogy... .

— Hallgass, parancsolom.

— Szót fogadok kedves barátnőm: legyen a te akaratod.

— Ez már tetszik nekem. Tudd meg tehát, hogy beteg vagyok... és félek, hogy nemsokára meghalok. Nehány nappal ezelőtt a rózsafa körül, mit azért ápoltam, hogy virágaival neked kedveskedjem, egy fekete pillangó röpködött és aztán fejemre szállott. Megijedtem. Azóta betegségem napról napra súlyosbódott; de azért felkeltem, mert szívem azt sugta, hogy jönni fogsz. Maradj velem e magányban néhány napig, mert én oly boldog vagyok körülöb.

— Tehát szeretsz?..

— Csak azt mondtam... boldog vagyok körülöb, mert te kedves vagy.

— Bús csalódás!!

— Reggelenként együtt kávézunk, aztán alkalmas időben kimegyünk sétálni, és te elbeszélsz nekem történetkéket, szólni fogsz a nagyvárosi életről, majd én is

elmondom, mivel töltöttem itt időmet. Séta után sakkot, vagy ostáblát játszunk. Ha aztán meguntad társaságomat, visszahúzódol szobádba, vagy kilovagolsz. . . . Minden reggel szakitok rózsát és gondom lesz reá, hogy azokat szobádba tegyék; így szép virágillattól körülvéve boldog leszel. Megigéred, hogy nálam maradsz?

— Megigérem.

— Mily jószívű vagy!

Nap nap után telt és én jobban meg jobban megkedveltem Róza házát kertjével együtt. Egyedül betegsége aggasztott; mert piros arcza lassan-lassan sápadt lett és szép szemei elvesztették fényöket.

Minden nap meglátógatta az orvos, de nem ismerte baját. Csak én — ki szorgalmasan olvastam orvos barátom könyvét — tudtam, hogy sorvadásban szenved.

Egy reggel nagyon hideg volt; kinéztem szállásom ablakából és tekintetem Róza rózsafájára esett; csak egy virág volt rajta, azt is nagyon megrongálta a szél.

— Uram, uram!

Megrémülve Róza szobájába teremtem . . . és előttem állott a szomorú valóság. Feje a fehér párnán félig elrejtve. . . Már nem szólott. hanem gyöngéden megfogta kezemet és benne hagyott egy arany-szívet, mi ott függött — mellén. Azután reám nézett és fehérlő ajkai egy bucsúcsókot adtak, mely megfagyasztá szívemet.

A szél elragadta az ablak előtt levő rózsának utolsó levelét is; szép Rózsám drága lelke is felrepült. Szegény Róza! többé nem ápolod e virágokat, a fekete pillangó sem száll többé fejedre! RepüljeteK szép virágszirmok, repüljeteK és vigyeteK messze azt az illatos leheletet, mit tőle nyerteteK. RepüljeteK! És ha útközben elszáradtok — könyörögteK kérleK titeket — küldjeteK vissza nekem szerelme leheletét.

— Szegény Róza, mily hamar tűnt el életed virága!

A mondott arany-szív írást rejtett magába. Tartalma ez:

»Kedvesem! Gyermekkorom óta érzem a kórt, mely ma koporsomba vitt. Nagyon, kimondhatatlanul szeretteleK; de mivel csak beteges lényt adhattam volna neked, — egy ízben sem nyilatkoztam előtted, hogy lelkem a tiéd.

Hiszem, hogy az égbe szállok, ott imádkozni fogok éretted. Emlékezzél meg imáidban te is rólam, ki halálom után is bálványozlak. Róza.»

Látogassátok meg ** falu temetőjét; az ösvényen, mely a kápolnához vezet, egy fehér követ fogtok látni, melyen ez a felírás olvasható: Róza. Mellette az a virágos rózsafa, mit oly gondos kézzel ápolt az, ki e földön boldogságomat képezte.

Kritsa Klára kisasszonynak*) ajánlja e fordítást

Czetz János magyar tábornok.**)

Az örmény konyha chemiája.

II.

Most lássuk, a mennyire terünk megengedi, röviden, hogy ételeink elkészítésében és a különféle tápszerek feldolgozásában az említett elvek miként érvényesülnek. Mennyiben felelnek meg ezen elveknek a specialis örmény ételek, melyeknek izletessége oly annyira nyilván-

*) A nemes tábornok úr hozzánk intézett nagybecsű levelében a többek közt ezt mondja: »Nekem tetszett e művecske és hiszem, hogy Kritsa Klára munkatársának is fog tetszeni; mert lehetetlen, hogy az, ki »Képzelet és való« című dolgozatát oly finom tollal és érzéssel írta (l. »Armenia« 1891. évfolyam 109. lap) — ne rokonszenvezzen e kis elbeszéléssel.« Ezen megérdemlett, elismerő sorokhoz mi még csak annyit teszünk, hogy e hazában is szívesen olvassák e kedves, mívelt nő érdekes dolgozatait. Szerk.

***) Ünnepelet irótársunknak e lapok szerkesztőjéhez intézett, s mult havi füzetünkben közlött igen megtisztelő sorai, — melyek annak reményét újították fel hazánkban, hogy a nemeslelkű tábornokot talán már legközelebb a magyar föld ohajtott vendégéeként nemcsak, de hazatérő s körünkben megtelepedő állandó polgáraként lesz szerencsénk üdvözölhetni, — önként érthetőleg széles körben keltek érdeklődő figyelmet s több hazai lap a nagybecsű levél tartalmát is egész terjedelmében utánközölte. Szerk.

való, hogy nőink »par excellence« szakácsművésznők is egyszersmind.*)

Kezdjük mindjárt a húsételekkel.

Tagadhatatlan, hogy a marhahús a legtáplálóbb hús valamennyi között, mert abban a húsképző anyagok nagyobb arányban fordulnak elő, mint a többiekben; de mindjárt nyomába lép, ize és könnyű emészthetősége miatt is az ürü meg a kecskehús, és ez utóbbinak különösen a czombja, melyet tudvalevőleg a »jámêz« készítéséhez használnak. A hús sütésekor általában véve a cél az, hogy annak tápláló részeit és izt-adó anyagait megtartsák a húsban. Ezért kezdetben magas hőmérsékleten sütik; ekkor a hús fehérsége megalszik és védő borítékot képezve visszatartja az oldható anyagok java részét. Később zsirral öntözik, hogy a húsban lévő víz elpárolgását megakadályozzák, minek folytán a pecsenye sokkal »leves«-ebb lesz. E célú tartják szem előtt a »jámêz« készítésénél is, melynek hagymás töltelke nemcsak erőteljesebb ízűvé teszi azt, hanem a gyorsabb megemésztést is nagymértékben elősegíti.

A különféle húsnemeket azonban nemcsak frissen megkészítve használják, hanem bepáczolják és megfüstölik, hogy huzamosabb ideig eltarthatók legyenek. A hús bepáczolásánál, mint nélkülözhetlent, a só és salétromot használják. A sónak hatása nedvszívó sajátságában áll és így — akadályozván a rothadást — az eltartást nagy mértékben elősegíti; úgy szintén a salétrom is, mely a húst — ha azzal elég ideig érintkezett — szép vörössé teszi, míg a csupán konyhasós pác a húst nagyon meghalványítja. — A füstölés pedig a húst még jobban kiszáritja, de másfelől a füstben sohasem hiányzó, rothadást gátló anyagok (carbolsav, kreosot, stb.) nagyban hozzá járulnak a hús eltartásához. Igen természetes, hogy az imént említett eljárások folytán a hús sokat veszít tápláló értékéből és minthogy rágosabb, nehezebben is emészthető; de azért

*) Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a specialis örmény ételek összetételét illetőleg Szongott Margitnak, az »Armenia« 1889-iki évfolyam, 213 lapján felsorolt adatait vettem alapul.

még így is igen fontos tápszer. A specialis örmény húselekek között ilyenek a »buzsenyicza«, mely nem egyéb, mint a fiatal kecskének páczolt és füstölt czombja. Ennek készítésénél tudtommal kevés sót használnak, minek folytán az ilyenmű húsféléknél sokkal táplálóbb és puhább is, a mi könnyebben megemészthetővé teszi. Ilyen továbbá a »bátok« is, melyet nagyobb fajta halak (harcsa, viza stb) besózott húsának megfüstölésével készítenek.

A húsnak főzése által készül a leves, mely sohasem hiányzik asztalainkról. Tagadhatatlan, hogy ennek az ételnek igen fontos szerepe van, mivel nagy mértékben élénkíti az emésztő szervek működését; de csak is mint ilyen jöhet tekintetbe, mivel tápláló értéke igen csekély. Csekély pedig azért, mert a főzés alkalmával a hús fehérnyéje megalszik és ez is nagymértékben gátolja azt, hogy a különféle oldható részek (tápsók, kivonat- anyagok) a vízből kivonassanak. Legerősebb leves nyerhető tehát akkor, ha a húst hideg vízzel teszszük a tűzhöz; ettől az eljárástól, tudtommal, alig térnek el az örmény konyhában. De másfelől az örmények nemzeti leveise, az »ángádsábur« párját ritkító összetételű. Húslébe főtt tészta, melybe apróra vágott hús van; a »churut«, mely savanyú tejből készül, nemcsak nagymértékben táplálóvá teszi a levest, de tejsav tartalmánál fogva a gyöngye gyomorra nézve gyógyhatású is. E rövid czikk során azt is igyekeztem kimutatni, hogy mennyire fontos a növényi eledel. Ilyenmű főzeléke az örmény konyhának különösen a »heriszá;« ebben a hús tápláló erejét főtt búzával fokozzák; a búza pedig egyike a legtöbb fehérnyét és keményítőt tartalmazó magvaknak. A különféle »dolmák«, melyekben a növényi tápláló szerek (hagyma, ugorka, szőlőlevél stb) mellől sohasem hiányzik a hús, telföl, tojás és ezekenkívül az a kellemes savanyú íz, a mi oly jótékony hatású az emésztő szervekre.

Nem hagyhatom említés nélkül a különféle édes ételeket és süteményeket sem. Tápláló értékére nézve a »pirahi«, meg a »pászka« a legkiválóbbak. Az első, a mit méltán lehetne örmény »hâchee«-nak nevezni, a mi tudvalevőleg igen nevezetes sütemény, mert ez is vagdalt hússal van megtöltve; a második pedig édes izű túros tészta

és mint ilyen nemcsak iny-csiklandó, hanem felette tápláló is. Általában véve azt lehet mondani, hogy a tészta-neműek készítésénél az örmény konyhában igen fontos szerepet játszik a tojás, tejföl és a tehéntúró, a mi a táplálkozás szempontjából nem kis jelentőségű. A búzalisztnek főalkatrészét képezi a keményítő; de ez magában véve távolról sem tökéletes tápszer, valamint a tojás sem, melynek főalkatrésze »szervképző« (fehérnye) anyagokból áll, a keményítő vagy cukor azonban hiányzik belőle. A kettőnek elegye kevés zsír- és cukorral könnyen emészthető, kellemes ízű ételt ad. Ebből érthető, hogy a lisztet tojással azért keverik, hogy azoknak tápláló értékét kölcsönösen kiegészítsék. — A tejföl, túró, de különösen a tej valamennyi között a legértékesebb tápszer; mert legemészthetőbb alakban tartalmazza a táplálkozásra szükséges anyagokat.

A különféle zamatos anyagokkal, gyümölcsökkel és magvakkal készült cukor-sütemények nem szükölködnek ugyan némi tápértékben sem, de céljuk inkább az, hogy a szájban kellemes ízt idézzenek elő; azért azokat többnyire az ebéd vagy vacsora végén szokták feladni. Az örmény konyha ebben is igen praktikus, mert a kellemest a hasznossal párosítja. Hogy többet ne említsek, ott van a »kátá,« meg a »d á k t á k - h á l v á,« melyeknek fő alkatrészeit a vaj, liszt és a méz képezik. A »fűtő anyagok« legkiválóbbjai, a leghelyesebb arányban! Sőt a kizárólagosan csemege számba menő »d á l á u z i« is, dió meg méz tartalma miatt, nemcsak kiváló tápláló értékű, de ezenkívül egyszersmind igen kellemes ízű is.

A cikk elején felsoroltak után, e rövid összeállításból is kivehető, hogy az örmény konyha, az ételek izletességét és helyes összetételét tekintve, más nemzetekével sikerrel kiállhatja a versenyt.

Nélkülözhetlen tápszere az embernek a levegő és a víz, melyekről — a tér hiánya miatt — legyen szabad más alkalommal szólanom.

Dr. Nuricsán József.

Az örmények egységének kérdéséhez.

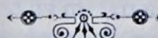
A nemzetek történetének vizsgálója előtt ismeretes tény, hogy az érdekközösség megszünése igen nagy csorbát üt a nemzet szétszórt elemeinek szellemi közösségén is, sőt igen gyakran a belső összetartozást, a szellemi egységet tökéletesen megszünteti. S ha az élet gyakorlati nehézségeinek tekintetbe vételével erre elfogadható magyarázatot kaphatunk is, nem lehet elvitatni más részről annak jelentőségét sem, hogy ha a történelmi fejlődésnél fogva a szétszóródásra kényszerített népek egyes töredékei a gyakorlati szükségesség nélkül is föntartják szellemi közösségüket, ez lelki nemességük, magasabb intelligenciájuk, s finomabb érzelmeik tanúbizonysága. Ez alapelv igazságánál fogva tartjuk érdemesnek röviden vizsgálni az örménység körében e kérdést, s a kézzelfogható tényekből ez irányban némi következtetéseket levonni. Keresve sem találhatnánk jobb példát a tanulmányozásra, hiszen a ma élő népek között igen kevés olyan van, melynek kisebb-nagyobb töredékei érdekközösség nélkül nagyobb mérvben mutatnának bizonyos egységet, mint az örménység.

Belátjuk, hogy következtetéseinkben igen óvatosaknak kell lennünk már csak azon körülmény miatt is, hogy népünk legnagyobb kontingensének: az ázsiai örménységnek álláspontját, gondolat- és érzésvilágát nem ismerjük kellő pontossággal ez irányban. Nem tudjuk, mily fokú náluk az érdeklődés nemzetüknek régen elszakadt elemei iránt! E mellett tény az, hogy erőteljesebben nem is hatottak el hozzánk hangok az újabb időben az őshazából, melyekből nagyobb érdeklődés, élénkebb érzés nyilvánulna irántunk, vagy a máshol élő örmények iránt. Ámde e kérdésnél nem mellőzhető egy igen fontos körülmény a nélkül, hogy az objektív igazság veszélyeztetve ne volna. Mert mindenekelőtt számolnunk kell ázsiai testvéreink specialis viszonyaival, jelen helyzetükkel és állapotaikkal, ha tisztán akarjuk látni a dolgot. S nem kell hosszas fejtegetés, különösen nem kell e helyen, annak igazolására, hogy a ke-

leti örménység mai állapota mindenre alkalmasabb, mint magasabbrendű elvont érzelmek ápolására. Jól tudjuk, hogy a lét kérdése forog koczán igen gyakran a politikai jelentőségétől már annyira megfosztott nemzetnél. A nemzeti érzület, a hazafias szellem heves és fárasztó csatákat vív a folyton terjeszkedni törekvő idegen — orosz, török és perzsa — elnyomással, s szív, kedély és értelem mind igénybe vannak véve a fontos és közel fekvő kérdések megoldásában. Ha a keleti örménység már lemondott volna egy jobb jövőről, s fájó szívvel bár, de belenyugodva sanyarú helyzetébe, csupán az eszmék világában élve, talán még élénkebben felújulnának emlékekben a nemzeti mult nevezetesebb emlékei. Keleti testvéreink ugyanis most sem a nyugodt államélet zavartalanságát nem élvezik, se nem jutottak még odáig, mellőzve a külső küzdelmeket, hogy nemzeti létüket csupán eszmeileg elvontan fogják fel. Ott küzdelem van, s e küzdelem nem kedvez az elvontabb hatásokból eredő érzelmeknek. Ez volna tehát azon kiindulási pont, melyre helyezkedve igazolva volna az ázsiai rokonainknál észlelhető teljes érdekhány is. Csakhogy nem szükséges ez igazolást ily messzire kiterjeszteni. Konstatálható, hogy a vázolt állapotok közepett is él a szellemi közösség érzete és tudata keleti örményeinknél. Talán senki sem tudhatja ezt jobban, mint e folyóirat igen tisztelt szerkesztője, kinek messze terjedő levelezése egykor nevezetes forrás lesz éppen e viszony megállapítására nézve. Természetes, hogy az az összeköttetés, mely most, mióta folyóiratunk virágozik, szakadatlan és állandó — jó részben az említett szellemi érintkezés hatásának köszönhető. A mi eddig, mint óhaj és ábránd létezett, most már tényleg meg van. — A hazai maroknyi örménység szellemi világa nincs elszigetelve az egyetemes örménységtől. A keleti sajtó tudomást kezd venni rólunk; s viszont mi is a keletiekről s mind szorosabb és szorosabb lesz az a szellemi kapocs, melyre bevezetőleg oly nagy súlyt fektettünk. S nem állhatjuk meg, hogy e helyen ne emlékezzünk meg fáradhatatlan szerkesztőnk egy nevezetes tervéről, mely ugyan bizonyos akadályok miatt egyidőre csak terv maradt, de mint ilyen is

elég nagy jelentőségű arra, hogy a figyelmet fölhívjuk rá. Mert lehet e szellemi közösség elérése érdekében elképzelhető eszközök között nemesebb kezdeményezést gondolni is, mint Szongott tervbevett »Hunkáriá«-ja, mely örmény nyelven minden örménynek hozzáférhetően közölni akart több irányban tájékoztató adatokat itteni ügyeinkről, eszméinkről, állapotainkról. Az »Armenia« a hazai örménység egységét biztos kezekkel építi már közel hat éve, a Hunkária e szellemi kapcsot még általánosabbá tenni készült. S mit tesznek a világ minden részében megjelenő örmény tárgyú vagy örmény nyelvű folyóiratok? Nem többnyire közelebbi gyakorlati célok nélkül, az egység és szellemi összetartozás buzgó előmozdítói? Valóban nem sok hasonló esettel találkozunk napjainkban. A szerte szórt örménységet — mint látható — ma még oly szoros szellemi kötelek fűzik össze, melyeknek ereje alig ha fog egyhamar észrevehetőbb gyengülést szenvedni. Álisán Leont, az örmény nemzeti eszmék dalnokának »messze szétüzötten élő testvérei« a legkülönbözőbb viszonyok között bizonyos közösséget éreznek, — s éppen e belső egységnek párosulása az eltérő viszonyokhoz való alkalmazkodás képességével, mutatja valóban erkölcsi és szellemi nagyságukat!

Esztegár László.

Gróf Teleki Sándor.

Gróf Teleki Sándor, a hazai örménység őszinte barátja, ki egyik dolgozatában azt írta magáról, hogyha valaha végképp elszegényednék, nem csüggedne el, mert az örmények eltartanak — befejezte eseménydús életét majdnem egy órában Klapka György honvédtábornokkal, Teleki Sándor gróf járt szerkesztőségünkben, helyeselte az »Armenia« irányát, sőt szép leveleiben megígérte, hogy dolgozni is fog lapunknak, de gyöngélkedő állapota miatt be nem válthatta adott szavát. A boldogultat a legbensőbb barátság fűzte — a többek között — néhai K. Papp Miklóshoz is, a volt »Magyar Polgár« című kolozsvári napilap megalapítójához és első szerkesztőjéhez. **Sz. K.**

Házasság Vánban.

Irott meghívóval hívják meg az embert menyekzõre, mit rendesen vasárnap tartanak meg. Négyzögû papírra, melynek körzete szépen ki van czifrázza, veres és zöld tintával, rímes versekben írják a meghívókat. Az öröm-apa neve fekete tintával van írva. A meghívó felett egy ékes nagy **E** betû látható, mi az Isten nevét jelenti.

A fiatalság menyekzõ előtt való szombaton estve összegyûl a völegény házánál és evés-irással, dalolva-játszva tölti el az éjet. Nem kártyát játszanak, hanem ártatlan társas játékokat. Legközönségesebb a »gyûrû-játék,« mely hasonlít a mi »kis-pénz«-ünkhez. Az megy húnyni, kinél megtalálja a húnnyó a gyûrût. *) — Egy másik játék »fõveg-játék« név alatt ismeretes. A játszó körbe ülnek; mindenki tesz fejére fõveget. Most a közepen álló »uszdábási** jelt ad, mire minden játszó elcseréli fõvegét szomszédjával; de »tur«-t (ajtó) kiált az uszdábási és megszûnik a csere. Az lesz az uszdábási, ki fõveg nélkül maradt. — A harmadik játékot »posta-játék«-nak nevezik. A játszó közl mindenki választ egy-egy város nevet. A városok székekre szembe ülnek. Egyik rablónak adja ki magát; ennek bekötik szemeit. Erre egyik azt mondja: »A posta elment Vánból Pághesbe.« Azok, kik e városok neveit választották, helyeiket megcserélik; de vigyáznak, hogy a közepen álló rabló meg ne fogja õket. Így folytatják. A kit a rabló megfogott, annak kötik be szemeit. . . .

Ilyen játékokkal töltik énekelve-dalolva az éjszakát. Reggel felé egyik szemüveget vesz elõ, hüvelyk és mutatóujját összeteszi és elkezd szónokolni: »Dicsõ örmények! Örményország veszélyben forog; fogjatok fegyvert és kiáltásokat éljen Örményország!« Azután elszaval néhány hazafias örmény költeményt. De félbe szakítja egyikök és így szól:

*) Vánban e játék neve »Nádo, nádo, dsidsoz.« Ezek nem örmény szavak, jelentésök: Hol van? hol van? itt van.

**) rendezõ

— Dádsád efendi, kurdok jöttek. . .

Erre felugrik a szónok ülő helyzetéből, elveti szemüvegét, elfut és elrejtőzik valamelyik játszótársa háta mögé: »Fogjátok meg, kössétek meg kezét-lábát, én is jövök« . .

Erre azt, ki a kurd szerepét játszodja, megkötözik. Most félelmet tettetve oda közeleg az efendi is és azt kérdi: »Jól megkötöttétek? Vigyázzatok, nehogy elszabaduljon. Majd a bíró elé állítjuk, hadd vegye el büntetését« . . .

De felvirradt és haza megy a társaság.

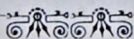
Estefelé a vőlegénynyel a menyasszony házához mennek; a vőlegény megcsókolja apósa és anyósa kezét, azután állva marad mindaddig, míg meg nem kínálják üléssel. Erre a pap megáldja a ruhát, azután az egész gyülekezet a templomba megy; a nők a menyasszonynyal kocsikkal mennek, a vőlegény a férfiakkal gyalog.

Menyekző után a vőlegény házánál folytatják a lakomát; ha a násznagy meg nem kínálja a vőlegényt üléssel, úgy ez a vacsora alatt folytonosan állva marad.

Falvakban az a szokás, hogy zsebkendőbe göngyölt almát tesznek a vőlegény szájába és ő kénytelen azt ott tartani; ellenben a városokban az almát a vőlegény kezébe teszik. Az alma a menyasszonyt jelképezi. . . .

Eredeti örményből (»Méság«):

Szongott Kristóf.

Örmények a bécsi szini kiállításon.

A bécsi szini kiállítás igazgatósága folyó év márczius havában a bécsi mechitháristákhoz, mint az örmény nemzet képviselőihez, azon kérelemmel fordult, hogy vegyenek részt a kiállításban játékszini iratok, zenehangszerek és más hasonló tárgyak beküldésével.

A tiszteletreméltó apát: Ajdinián, a ki maga is kiváló érdeklődéssel és sikerrel tanulmányozta az örmény egyházi énekeket, örömmel egyezett bele és rendelkezés alá bocsátotta a mechithárista kolostor e szakba vágó tárgyait. Más-

részről az apát azt akarta, hogyha az örmények művésztöket ezen a kiállításon be nem mutathatják szini-, mutasák be legalább énekelőadással.

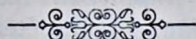
Azért megragadott minden alkalmat arra, hogy a méltányos óhajtásnak telhetőleg eleget tegyen. Így történt, hogy a rövid idő alatt oly ismeretessé lett örmény színdalnok Sáláméán Szêmpád, ki kevéssel ezelőtt néhány olasz színházban, utóljára Nápolyban hangjával a legnagyobb sikert érte el (Sáláméán a szentpétervári operaszínház énekes-e és Olaszországban csak mint vendég szerepelt), az olasz földről történt visszautazása alkalmával megállott Bécsben. Elment a mechitháristák zárdájába. Erre Ájdinián felkérte, hogy két-három más örmény énekes közreműködése mellett énekeljen örmény egyházi énekeket és népdalokat a kiállítási verseny alatt. Sáláméán nemcsak ígérkezett, de sőt elment a kiállítás zeneosztályának elnökéhez: Weinwurm tanárhoz — és előadta szándékát.*) Weinwurm szívesen fogadta az ajánlatot és biztosította Sáláméánt, hogyha az örmények lemondának az anyagi támogatásról és az úti költséget a magukéból fedeznék — a kiállítás igazgatósága mi akadályt sem gördítene a kivitel elejébe. »Ellátja ugyan — úgymond Weinwurm — az igazgatóság a meghívottakat útiköltséggel, de az itten első ízben fellépő örményeknek nagy útát kellene tenniök; azért kérdés, hogy az ismeretleneket részeltetné-e anyagi támogatásban az igazgatóság?«

E szerint az örmények — ha magukra vállalják a költségek fedezését, akadálytalanul felléphetnek a szini kiállítás verseny-termében. Tiflisben ezen irányban működnek is, hogy ezt az eszmét megvalósíthassák. Sőt még abban is fáradoznak, hogy az ismeretes örmény énekes: Kará-Murzát, ki egy hatvan személyből álló énekkar élén áll és Kaukaszban igen népszerű — rábirják arra, hogy Bécsben fellépjen. Pénz e célra lesz; csak egyenetlenség és elhatározatlanság ne szolgálna akadályúl! Ha kellő időben

*) Egyúttal azt is mondotta, hogy abban az esetben, ha ajánlata elfogadtatnék, behívna Örményországból maga mellé még néhány közreműködő neves énekest.

foglalkoztak volna e kérdéssel, akkor az örmény színészek részvétele is elhatározott dolog lenne! . . . Későn kezdeni és nehezen elhatározódní — ez az, mi az előhaladás útjába akadályokat szokott gördíteni. Mi azonban mégis reméljük, hogy bár az énekesek fel fognak lépni — Bécsben.

Cselingárián Jakob.

Erzsébetváros hatósági határozataiból.

II.

Erzsébetváros*) egyházi főgondnoka, a biró és a 12 esküdt öreg (tanácsos**) 1718 január 3-án (örmény időszámítás szerint 1167-ben; 1167+551=1718) a következő határozatokat hozták:

Mivel mi más időket élünk, mint minőket őseink éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkódní. Szamosújvár (Gérlá***) tisztelt tanácsa közölte velünk (a változott időviszo-

*) Midőn az örmények a Küküllő mellett Erzsébetvárosnak alapját megvetették, e város közvetlen közelében már megvolt Ebesfalva, melyben magyar és oláh jobbágyok laktak. Erzsébetváros az Oláhpatakon innen épült, míg a falu a patakon túl feküdt. De megvette Erzsébetváros örmény közönsége a városuk mellett fekvő Ebesfalvát, mint az Apaffy-féle kincstári birtokot, 1758-ban és azt az örmény városba olvasztotta; az egyesített két helység a város nevét kapta: Erzsébetvárosnak nevezetett; azonban némelyek még azután is használták, noha jogtalanul, az Ebesfalva nevet. Az itt szóban levő kézirat hibásan nemcsak az 'Ebesfalva' nevezettel él, de sőt falunak nevezi e csinos várost: »Zájsz kéréczhákh vászên hásztádutheán kjughisz miéroh — Ezen határozatokat falunk számára hoztuk.«

**) A mint a latinban a senex (öreg) szóból képzett senator szolgál a 'tanácsos' kifejezésére, úgy az örmény is a dzér (ծեր : öreg) szóból alakított dzerkh-nek mondja a tanácsot.

***) Annak az elpusztult falunak, mely Szamosújvárt az úgynevezett »Szent-Antal réten« terült el, nevérol az oláhság az 1700-ban épült várost Gérlá-nak nevezte el; apáink azonban városuknak örményül: Hájákhághákh (Հայաքաղաք) magyarul: Örmény

janak az elsőrendűért 3 horgost¹⁾, a másodrendűért 2 horgost és a harmadrendűért 1 horgost, de keszkenőt nem szabad venni²⁾). Ha más társaság is segédkezne a sír-ásásnál, akkor ennek adassék a keszkenő. Abban az esetben, ha sír-ásás alkalmával az ifjak nem lennének otthon³⁾, akkor a többi társaságok ássanak sírt, de a díjt felezzék meg az ifjakkal.

A beavatás⁴⁾ után kap a pap az elsőrendűtől 8 magyar frtot, a másodrendűtől 6 és a harmadrendűtől 4 magyar frtot.

A jegyváltáskor felmerülő költségek fedezéséhez hozzájárul az elsőrendhez tartozó ifjú 6, a másodrendhez tartozó 4 és a harmadrendhez tartozó 2 magyar frttal; önkényt adhat bárki többet is.

A szattyán készítő timár-társaság szolgálatot tegyen a vőlegény mellett, míg ez a menyekzőről haza jön.

A vőlegény ne vezesse karon a templomba a menyasszonyt, hanem ő menjen a férfiakkal és a menyasszony az asszonyokkal. A templomban a vőlegény és menyasszony le ne üljön; a menyasszony homlokát ne csókolják meg, hanem csak szerencsét kívánjanak neki. Estve a vendégség alkalmával a vőlegény le ne üljön az asszonyok asztalához, hanem vőféli szolgálatot tegyen.

Csak meghatározott számú vendégeket hívjanak a menyekzőre; de a lakomából a meg nem hivottak is részesülhetnek. Ezek számára külön asztalt terítsenek; az asztalrendező⁵⁾ az ifjakkal küldözgessen ezen ételekből; az elsőrendhez tartozó ifjú e szolgálatért kapjon 4 és a másodrendű 3 sustákot. A vőlegénynek, ki most »király«-nak⁶⁾ nevezetik, azt ne mondják meg sem kint az utcán, sem a menyekző alatt, sem az asztal tartama alatt.

Intézkedés a kenyérsütés- és szövésről. Mindenki lisztjét maga szitalja meg és süsse meg kenyérét.

¹⁾ Horgos: pénznem.

²⁾ *լալեխ չի գէշայ*: láléch cshi genáh.

³⁾ hanem vásárban,

⁴⁾ *Թարաւանձը*: khárászunkh (40 nap eltelte után tartandó ünnepelely.)

⁵⁾ *Սեղանիս տերը*: széghászín derê.

⁶⁾ *Թագաւոր*: thákávor.

A vőlegény ruhájának megáldásáért a násznagy fizessen 3 sustákat.

Menyekző alatt 8 keszkenőnél több ne legyen; ebből adjanak hármat a násznagnak, egyet a vőlegénynek, hármat a vőlegény apjának vagy testvérének (ezek aztán kioszthatják a kendőket, a kik közt akarják) és egyet a timártársulat czéhmesterének. Ha másfelé mennek menyekzőre, akkor mindenkinek adjanak kendőt, még a hivogatóknak is.

Menyekzőre 18 párnál többet nem szabad híni; 6 párt hívjon a násznagy, 6 párt a vőlegény és 6 párt a menyasszony. Ha más helyről hoznak menyasszonyt, akkor 9 párt hívjon a násznagy és 9 párt a vőlegény.

A vőfelek, lakomáján jelen legyen a násznagy is 3 pár emberrel (ezek közt legyen a menyasszony apja két legjobb barátjával).

A rókát (bőr) az a biró kapja, a hovavaló a leány, és a kendőt az a czéhmester, a hol a menyekző tartatik.

Esküvő után tartandó lakoma alatt minden vendég elejébe külön pohár tétessék.

A vőlegény, menyekző előtt, a násznagygyal, pappal, a vátáhval¹⁾ és más társaival (összesen tizenkét személy) menjen a borbélyhoz borotválkozni; azután menjenek el mind a tizenketten fürdeni; valamint a borotfálásért, úgy a fürdésért járó díjt is (egy-egy magyar frt.) a násznagy fizesse.

Ha tűz ütne ki valamely háznál, úgy tartozik minden ház egy-egy embert kártyussal vagy cseberrel kiküldeni az oltáshoz; az, ki ez ellen vét, 12 magyar frt büntetést fizet.

Tartozik mindenki telkét bekeríteni, hogy a szomszéd kárt ne szenvedjen. ◀

Eredeti örmény kéziratból fordította

Sz. K.

¹⁾ *qunw*: vátáh (alczéhmester).

A kath. örmények.

I.

A magyar vendégszeretetnek annyira nincs panasza az örményekre, hogy a polgárjogot élvező nemzetiségek között velök leginkább rokonszenvez. Az örmény nemzet történetét olvasva, azt kérdezzük, mit vétett e nép, hogy annyit kellett és kell szenvednie. Talán azért, mert bölcsője ott állott, hol az Úr kimondá az ítéletet: »Átkozott a föld a te munkádban.« Móz. I. 3, 17. Az örmény nemzet bölcsője a paradicsom földjén állott az Ararát töve körül elterülő fensíkon, melyről Noé ivadéka leszállott Mezopotámia síkjára.

Ábgár örmény király a hagyomány szerint követeket küldött Krisztus Urunkhoz, kinek első képét az egyik örmény követ festette volna. Sz. Bertalan apostol hirdette-e az evangéliumot az örményeknek, nem bizonyos, de annyi kétségtelen, hogy a ker. vallás korán utat tört magának a Ván tó festői vidékére. A nemzet apostola Világosító sz. Gergely (Krigor Luszávoric) volt.

Az Arzacida királyi sarjából született 240 körül. Perzsia trónját a Szasszanidák foglalván el (226), I. Choszrov örmény király romlással fenyegette az új uralkodót, aki Ánág herceget, az Arzacidák ivadékát, küldte I. Choszrov meggyilkolására; Ánág végre is hajtá megbízatását, de üldözőbe vették és kíséretével együtt az Araxesz vizébe fojtották; két éves fiacskáját a dajka mentette meg és mint keresztényt nevelte föl. E fiúcska Világosító sz. Gergely volt. A perzsa király I. Choszrov halála után elfoglalta Örményországot, de életben maradt és római sereg élén visszatért Têrdát fia a perzsákat elűzte. Sz. Gergely imája által sulyos bajtól szabadítván meg Têrdát királyt, ez fölvette a keresztséget és sz. Gergely segítségével népét is az egyház karjaiba vezette. Sz. Gergely lett az első pátriárkha. A főpapi méltóság (322.) két fiára szállott és hosszú ideig családja birtokában is maradt.

A pátriárkhái székhely Válásrábád volt, míg 452-ben a »Katholikosz« (pátriárkha) Têvinbe tette át.

Az egyetemes egyháztól az elszakadás a Válársábában (491.) Papken »Katholikosz« elnöklete alatt tartott zsinattal kezdődött, mely elvetette a kalcedoni egyetemes zsinat végzéseit. Az egység megbomlását elősegítette az örmény nép gyűlése a görög császárság ellen, mely állandóan fenyegette Örményországnak a perzsák miatt amugy is gyöngye lábán álló függetlenségét. Mint hódítók tüzzel-vassal pusztították az országot egymás után: arabok, szeldsukok és mongolok, a zsákmányon pedig megosztott a török és perzsa.

A véres harczok mély sebeket ejtettek az örmény népen. Legjobbjai elestek duló csatákon, tekintélyes része idegen földön keresett és talált menedéket, de aránylag elenyészően csekély volt azoknak a száma, akik hitüket megtartták, ámbár mint Eutiches követői elszakadtak régen az egyetemes egyháztól. Nemzeti jelleget öltött eretnekségökhöz oly szívosán ragaszkodtak, hogy nem csatlakoztak a szakadár keleti egyházhoz sem, midőn országuk romjainak tekintélyes része (1828.) orosz főnhatóság alá került.

Jellemzi az örményt, hogy daczára eretnek voltának sem viseltetik gyűlölettel a kath. egyház iránt. A keresztes háborúk alatt a kath. világ hadainak soraiban küzdött a hitetlenek ellen. Egyes pátriárkhák személyesen fölkeresték a római pápákat, sőt a florenczi egyetemes zsinat végzéseinek elfogadása által (1439.) biztosítottnak látszott az egyesülés is. Miután a pátriárkhái szék betöltése szakadást idézett elő az örmények között, a törvényes pátriárkha székhelyéül (1441.) Ecsmiádzin jelöltetett ki. Az egyesülés előmozdítása végett VIII. Orbán pápa (1621.) az általa alapított Propaganda növeldebe örmény ifjaknak is juttatott helyet. Míg egyrészt a pátriárkhák között is akadtak lelkes szószólói a kath. egységnek, voltak ennek heves ellenzői is a nép, papok, sőt a püspökök között is; utóbbiak a török kormány segítségét vették igénybe. A példát erre még Szergiusz jeruzsálemi örm. püspök adta, midőn Malik Maszer egyiptomi szultán által nevezette ki magát pátriárkhanak (1311.); ezt a kinevezési jogot aztán a török szultánok is igénybe vették.

Az egyesülés ügyének kitünő szolgálatokat tett Mechithár Péter (sz. (1676, † 1749.), aki kath. hite miatt pátriárkhája által a törököknél bevádoltatván, keserves vándorlás után Velence oltalma alatt sz. Lázár szigetén, Velence közelében, zárdát, illetőleg szerzetesrendet alapított (1712.), hogy az örmény nép egyesülését előmozdítsa. Mechithár alapítása szép gyümölcsöket termett különösen ama örmények között, akik Európa egyes országaiban kerestek és találtak új hazát. Egyidejűleg Mechithárral néhány buzgó örmény két társházat nyitott a Libanon hegységben a sz. Antalról nevezett egyesületnek.

Az eddigiekből is kiviláglik, hogy az örmények között mindig voltak többen-kevesebben, a kik a kath. egyházzal egyezségben éltek. Ezeknek a számára állította föl XIV. Benedek (1742.) a ciliciai és kis-örményországi pátriárkhaságot Szisz székhelylyel Ciliciában. Mivel azonban Szisz székhelye volt egy eretnek pátriárkhának is, a kath. pátriárkhák Bzommár libanoni zárdában laktak. Az első kath. pátriárkha fölvette a Péter nevet, kifejezéseül annak, hogy ő és hívei sz. Péter utódját hiszik és vallják az egyház látható fejének; ezt a kegyeletes szokást utódai mai napig megtartják. A ciliciai pátriárkha joghatósága alá Mardin és Aleppo püspökségek tartoztak, a hívek száma pedig 20 ezerre rugott.

De laktak kath. örmények nemcsak Cilicia- és Kis-Örményországban, hanem a világ egyéb részeiben is, különösen Konstantinápoly és Nagy-Örményországban. Ezek (mintegy 40000) sem maradhatván főpásztor nélkül, sok kísérletezés után VIII. Pius érsek-primást állított élökre Konstantinápoly székhelylyel Nuridsán Antal személyében (1830). A török birodalom területén a ker. alattvalóknak egyházi fejei polgári joghatóságot is gyakorolván híveik fölött, a Porta e jogok gyakorlását Enkszerdsián Gergely áldozásra ruházta, ami sok izetlenségnek vált forrásává. Az örmény érsek-primás kinevezése mégis áldás volt a kath. örményekre, mert véget vetett ama képtelenségnek, hogy kath. papok és hívek az eretnek örmény pátriárkhának joghatósága alá tartozzanak mind egyházi, mind polgári tekintetben. Elismerés illeti a kath. örményeket, akik elszen-

vedtek zsarolást, börtönt az eretnek pátriárkha részéről, de kath. hitőktől nem tántoródtak el, hanem mintegy 30 ezeren elvándoroltak a félhold árnyékából. Nuridsán második utódja, Hászun Antal 1845 óta polgári joghatóságot is gyakorolt már hivei fölött, akiknek száma oly gyorsan emelkedett, hogy IX. Pius 1850-ben hat püspökséget állított föl: Brussza, Angora, Trapezunt, Erzerum, Karput és Ártvin székhelyeken.

A kath. örmények annyiban nem képeztek egységes testületet, hogy egyik részök az érsek-primás, másik fele a ciliciai pátriárkha joghatósága alá tartozott. Az egyesülést régen kívánták és óhajtásuk teljesült, midőn a nyolczadik ciliciai pátriárkha Péter-Gergely halála után a joghatósága alatt levő püspökök (1866.) Hászun érsek-primást választották meg pátriárkhnak. E választást IX. Pius »Reversurus« bullája által megerősíté, némi intézkedéseket is tevén a püspökök választását és az egyházi vagyon kezelését illetőleg. Ő szentsége intézkedésébe a hívek annyira belenyugodtak, hogy Hászun pátriárkha akadály nélkül végezte az egyházmegyék hivatalos látogatását és 1869-ben tartományi zsinatot is tartott. A vihar 1870-ben tört ki ellene, midőn a vatikáni egyetemes zsinatra Rómába ment. A pártütők avval álltak elő, hogy a »Reversurus« bulla megnyirbálja az örmény nemzet jogait, hatályon kívül helyez régi szabványokat és a Szentszék befolyását kellőnél nagyobb mérvben emeli.

A »Reversurus« bulla ellen emelt kifogások semmi alappal sem birnak. Mert mit tartalmaz a bulla? Kimondja, hogy a pátriárkhat a püspöki kar választja és a Szentszék megerősíti. Igen ám, felelték a pártütők, de így a konstantinápolyi egyházmegyének hívei nem választanak soha, mert az ő főpásztoruk egyuttal pátriárkha is. Alaptalan kifogás ez, mert a dolog természete hozza magával, hogy a püspöki választás alá tartozó főpap megválasztásába illetéktelen tényező nem folyhat be, amint a szakadár pátriárkhák választásába sem avatkoznak a hívek. A kedélyek megnyugtatósa végett odáig ment előzékenységében a Szentszék, hogy megengedte, miszerint a pátriárkha két segédpüspökének megválasztását illetőleg a hívek óhaja figyelembe veendő. Lényegesebb volt a másik kifogás. A »Reversu-

rus« bulla a püspök-választást illetőleg érintetlenül hagyta a régi szokást, hogy a megye papsága és hívei jelölteket terjeszsenek a püspöki kar elé, mely e jelöltekből hármat fölterjeszt a Szentszékhez választás és megerősítés végett; de hozzáteszi a bulla, miszerint elvárja a Szentszék, hogy méltó jelöltek fognak fölterjesztetni, nehogy az egyház feje kénytelen legyen apostoli teljhatalmánál fogva, a jelöltek mellőzésével mást nevezni ki. Ime, mondák a pártosok, a Szentszék elveszi ama jogunkat, hogy a papság és hívek befolyjanak a püspökválasztásba, mert a bulla eme intézkedésének alapján mindig visszautasíthatja a Szentszék a jelölteket. Abban tévedtek az ellenkezők, hogy amit a bulla mint rendkívüli esetet említ, azt ők szabálynak keresztelték el; de ez a kifogás már letérés is az eretnokség útjára, mert kétségbe vonja Krisztus helytartójának teljhatalmát az egyetemes egyház kormányzásában. Árnyékot vet a lázadókra az a kifogás is, hogy a »Reversurus« bulla útját állja az egyházi vagyon független kezelésének. Mert mit rendel a bulla? Csak annyit, hogy egyházi vagyont a Szentszék tudta és beleegyezése nélkül megterhelni vagy eladni nem szabad. Ezt a Szentszék éppen a örmény püspökök és hívek érdekében rendelte, mert az egyházi vagyon kezelői panaszokra adtak okot.

A kath. örmények hithűsége közmondásos. Mennyit szenvedtek csak e század elején is hitökért. Honnét tehát ez a föllázadás Krisztus helytartója ellen?

Nem a kath. örményekről van itt szó, mert a pártütők száma alig kétezerre ment 100 ezer hithű kath. örménnyel szemközt; a szakadárok soraiban találunk 4 püspököt és vagy 70 áldozárt, utóbbiak többnyire zárdáikat elhagyott mechithárista szerzetesek voltak. A szakadárok tévedését mégis mi okozta?

Kétségtelen, hogy a keleti ker. népek között az örmény áll első helyen műveltség, vagyon és önértzet tekintetében; viszont e nép előkelőinél találtak leghálásabb talajra az u. n. szabadelvű és szabadkőműves törekvések. A mechithárista szerzetesek szabadelvűsége élesztette a tüzet, sőt buzditást nyertek a pártosok a vatikáni zsinat ismertetes ellenzékétől is.

Kisebb közlemények.

A vallás az orosz hatalom kezében. Egy egyháztörténelmi munka jelent meg Debreczenben, melynek czime: »Keresztyén egyháztörténelem. Negyedik korszak. A XVIII—XIX. század fobb eseményei. Irta Balogh Ferencz theol. tanár, 1891.« Ebből, a fennebbi czím alatt közölt az »Egyetértés« (209 szám) egy tárczaczikket. E tárczaczikkből mi is átveszünk egy részletet, melyhez megjegyzéseket is kell tennünk. Megjegyzéseinket zárójel közé foglaljuk. Ime az átvett részlet: »Az orosz uralkodó egyház legnevezetesebb hódítása az őс örmény egyház. (Mehódította ugyan az orosz Örményország egy részét, de nem az örmény egyházat is). Másfél millióra megy számuk. (Kiknek? Azoknak az örményeknek, kik Orosz-Örményországban lának?) Az örmények legnagyobb része hű maradt a nagy örmény u. n. Gregorianus alkotmányához és szertartásához. (Nem Gregorianus, hanem Gregorius. — Az örmények vallási tekintetben két csoportra oszlanak; a kisebb rész elismeri a pápa főnökségét, míg a nem-egyesültek ugyan Illuminator híveinek — luszávorcsnágán, Gregorianusoknak — nevezik magukat, de azért nem követik S. Gregorius-Illuminator — Világosító-Szt-Gergely — hitvallását; mert téritő apostolunk egyesülve volt Rómával). Lelki fejöek, patriarkhájok ,katholikos' czímet visel (Nem mondja, hogy a nem egyesült örmények lelki feje a ,katholikos'), székhelye az Ararát hegy lejtőjén fekvő ,ecsmiádzini' zárdá. Miklós czár foglalta el e központot Persiától s az »armen alázatos vatikan« által az egész egyház felett uralkodik. (Ki uralkodik? Mert M. czár meghalt. Azt se mondja meg író, hogy mit ért az »armen alázatos vatikan« alatt. Bizonyára azt a synodust, mely a ,katholikos'-t környezi. A határozottság még azt is megkívánja, hogy az ,egyház' szó elejébe tegye oda az ,örmény' jelzöt. Aztán nem uralkodik, hanem csak befolyást gyakorol a nem-egyesült örmények vallási ügyeire.) Az 1836-iki végzés (balagenia) által szabályozta a ,katholikos' helyzetét, t. i. választja a világon levő minden örmény egyházmegye (csak a nem-egyesült örmény egyházmegye) követe; a czár kormánya ügyel a választásra, az semmisíti vagy fogadja el a szavazatokat; de követeli azt a jogot is, hogy a kanon-ok ellenére azon főpapot is kikiálthassa, ki a legtöbb szavazatot nyert után másodikul következik. III. Sándor 1885-ben volt az első, ki a kisebbség választottjára adta a megerősítést (Mákár, Besarabia érseke) és az lett Illuminator után a 182 ik örmény patriarkha. A nem-orosz örmények tiltakoztak úgy az eljárás, mint az 1836-iki szabályzat ellen, de bele kellett nyugodniok, különben egy anti-katholikost kellett volna választaniok. A másik újítás lett Pétervártt, egy örmény szent zsinat felállítása püspökökből, arkhimandritákból, kiket a czár nevez ki. (Éz a synodus Ecsmiádzinben székel). Mellettök áll a világi főgondnok. Az örmény egyház (az örmény nem-egyesült egyház) ekkép hajdani önkormányzatát elveszté. . . .

Egyetemi tanárok. A konyhavegytan köréből bemutatott mai érdekes cikkünk kapcsán említésreméltnak véljünk, miszerint a berlini egyetem ismeretes mineralogja: Árdzruni, valamint a zürichi jeles chemikus: Ábeljáncz szintén az örmény nép'aj szülöttjei.

Egy lap Árdzruniról. Krim, Páchcsiszará városában megjelenő orosz-török lap igen szépen szól Árdzruniról, a »Méság« szerkesztőjének irodalmi munkásságáról. Cikkét e szavakkal fejezi be: Az, ki a tudomány népszerűsítésével, az igaz, szép és jó eszméinek terjesztésével foglalkozik — az egész emberiségért dolgozik. Ezen okból üdvözljük — habár későn — teljes szívből a tisztelt örmény író és hosszú munkásságot kívánunk neki. Ilyen ember ünnepeltetése, tiszteletet szerez azon nemzetnek, mely azt szülte. Üdvözljük az örmény közönséget; az a közönség, mely embereit becsülni tudja, tud még felmutatni ilyen kitünő embereket.«

Irodalom és művészet.

Új zenemű. Vikol Simon magyar-örmény zeneszerzötől »Fée de Lune« (A hold tündére) címmel egy újonnan szerzett keringő jelent meg Rózsavölgyi és társa, budapesti zenemű-kereskedő-cég kiadásában, — s mint egyik fővárosi lapban olvassuk, néhány megkapóan szép részlet van benne. (Az új keringő ára: egy forint és husz krajczár.)

Levél Nápolyból. Gárábéd Dzovág örmény énekes, a többek közt ezeket írja a tiflisi »Méság«-nak: Midőn Nápolyba mentem, azt hittem, hogy ott Sáláméanon kívül más örményt nem talállok... és kellemesen csalódtam; mert mindjárt odaérkezésem után megismerkedtem a Mághákheáncz család fejével. Nemsokára találkoztam a keleti nyelvek intézetében egy tanárral, ki ha maga nem mondaná, arca árulná el, hogy örmény; ez Trapezuntban született, neve Jézicseán István, ki jól beszél néhány keleti és nyugoti nyelvet; tőle tanultam magam is olaszul. Itt van Bábáján kisasszony (örmény), a ki Bellini-féle színházban a »Faust« és »Rigoletto« című operákban énekelt. Egy érdekes dolgot is irok. Van a város közepén egy útca, mely »Strada San Gregorio Armeno« nevet visel, itt van a Világosító Szt. Gergely temploma is (S. Gregorio Armeno.) E templom közelében levő nőzárdá lakói ezelőtt örmény szüzek voltak; a szüzek közt most alig egy-kettő van, ki tud örményül, a többi olaszno.

A „párisi Temp“ című lap nem rég egy egész füzetet adott mellékletül, melynek czime: »En Asie anterieure.« (Elő-Ázsiában.) Elöl közli Kis-Ázsia, Transkaukazia és Persia térképét. Az érdekes cikkek, melyekben Örményországban és Persiában tett utazás van leírva, szólanak azon helyzetről is, melyben a török-örmények léteznek. A füzet meleg érdeklődéssel beszél az örményekről.

Egy iskolai „tudósítvány“ tanuskodása szerint a gyulafehérvári róm. kath. gymnasiumban 1782—1850-ig a következő örmény ajkú tanárok működtek: Mártonfi Kristóf (1782—1783), Karácsonyi András (1788), Fehér András (1794), Keresztes Kristóf (1806—1807) Eröss Sándor (1808—1810), Czetz Emanuel (1810), Fehér Antal (1813), Csiki Imre (1835), Lengyel Gergely (1836), Fark Márton (1837), Lukácsi Kristóf (1854—1855) igazgató.

Doctori értekezés. Der-Mikhelián A., ki az ecsmiádzini akadémiáról ment a jeni egyetemre, a mult hóban tette le a doctorátust; doctori értekezése, mely Lipcsében nyomtatásban is megjelent (ára 3 márk), ezt a czimet viseli: »Érintkezés az örmény és bizanti egyház között.«

Közgazdasági élet.

Keleti forgalmunk érdekében nagyfontosságú intézkedést léptetett életbe nem rég elhunyt sokérdemű kereskedelmi miniszterünk, ki mindenkor kiváló súlyt helyezett Magyarországnak a kelettel való összeköttetésére, — s már eddig is minden alkalmat megragadott, hogy különösen a Balkán-országok útasait Magyarország felé terelje. Ezúttal a magyar államvasutak részéről a török fővárosban, továbbá Salonikiban és Sofiában menetjegy-irodákat állított fel, a folyó évi ápril elsejétől kezdve. Nagy jelentőségét e menetjegy-irodáknak fölösleges külön kiemelnünk; azok előreláthatólag a Balkán-országok oly utasait, kik nyugati irányba utaznak, nagyrészt Magyarország felé fogják terelni, — s így nagyban emelik majd az idegen forgalmat Budapest és a Levante között. Ezenkívül tervbe vétetett még, hogy az említett irodák külön kirándulási vonatokat is indítanak a keleti városokból Budapestre.

Magyar liszt Kis-Ázsiában. A trapezunti piac hiteles értesítések szerint, az orosz gabona és lisztkiviteli tilalom következtében nem szerezhető be a lisztszükségletét Odesszából és Batumból és teljesen nélkülözé a finomabb lisztfajtákat. A samsuni »A m a s i a« gőzmalomban őrölt liszt ára 40 százalékkal, a jóval csekélyebb minőségű, u. n. örmény kenyérliszt ára pedig 5 frtról 7.50 krra emelkedett úgy, hogy a vilayet kormányzója a török kormánynak a tartományból származó gabonaneműek kivitelének megtiltását ajánlotta. Ily körülmények közt a magyar lisztet, mely eddig az orosz, francia és román gyártmányokkal nem versenyezhetett, előnyösen lehetne a trapezunti piacon értékesíteni. Az Anatólia belsejében levő vízi-malmok az aránytalanul magas szállítási díjak miatt nem versenyezhetnek. Egy trapezunti jó hitelű cég, már késznek nyilatkozott magyar malmokkal üzleti összeköttetésbe lépni.

Mi újság az örmény világban?

Báró Dániel Ernő. A magyarországi örménységnek tudvaleg eddigelé egyetlen főnemesi családja volt: a d'érék és köztisztelőben álló Karátsonyi grófi család. Örmény báró még a magyar korona területén nem létezett; míg Ausztriában ott van például a báró Románszkán-család Galicziában, s a báró Capri-család Bukovinában. — De úgy látszik nemsokára hazánkban is lesz egy örmény báró-család; legalább egyik budapesti magyar lapból arról értesülünk, hogy a király koronázási jubileuma alkalmával Dániel Ernő, Torontál-megye tevékeny képviselőjének a bárói címet és rangot fogja adományozni. A nevezett képviselő ugyan is az országgyűlésen, a közgazdasági téren, különösen a tisztai vidékek ármentesítése körül szerzett érdemeket, — és a mellett vagyoni állapota is kvalifikálja őt a magyar bárói méltóságra, s ezzel a főrendiházi tagságra is.

Kátholikosz választás. Az örmény küldöttek — kik Ecsmiádzinben folyó évi máj. 14-én tartott kátholikosz választás alkalmával jogosan szavazhattak — száma a következő: a) Orosz-Örményországból: az ecsmiádzini synodusnak 8 és a szeretháznak 7, hat egyházmegye 6 egyházi és 6 világi küldöttje (12 szavazat); összesen 27. b) Adêrbádágán (Persia) egyházi és világi (2) és Ispáhán (India) egyházi és világi küldöttje (2); összesen 4. c) Török-Örményország 45 egyházmegyéjének 45 egyházi és 45 világi küldöttje (90). E szerint 121 (27+4+90) küldött jelenhet meg jogosan kátholikosz választáskor. Ecsmiádzinben, kik közül 68 egyházi és 53 világi személy. Az örmény nemzetnek választás előtt négy kátholikosz-jelöltje volt: Krimian Hájrig érsek, Izmirleán Máté püspök, Mêchitharéán Choren püspök és Száhágéán Jeremiá érsek. Választás alkalmával a két első kapott szavazatot; Krimian (Hájrig) Mêgêrdics érsekre 72 és Izmirleánra 49 választó szavazott. A bálágenia (választási törvény) értelmében Kaukazia kormányzója e két nevet küldi fel a csárhoz, ki a kettő közül a kátholikoszi méltóságban rendesen azt erősíti meg, ki legtöbb szavazatot kapott.

A kaukázusi örmény iskolák. A Kaukázusban van 3533 népiskola; fentartásuk 178.092 rubelbe (majdnem 450 ezer frank) kerül. Itt egy millió örmény lakik, kiknek van ugyan 147 örmény iskolájuk, de azért gyermekeiket nagyjából állami iskolába járatják. Az állami iskolák növendékei közt 80% az örmény. A Kaukázusban nem szabad az örményeknek magasabb iskolákat felállítani; a meglevőket eltűrik.

A nev-yorki örmény templom. Az amerikai örmények temploma, mit New-Yorkban építettek, elkészült. A város egyik legszebb utcájában fekszik. A földért, melyre épült, 1300 dollárt adtak; a templom felépítése 9460 dollárba került.

Felolós szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

